

Перейменування міста

ЧОМУ НЕ МІСТО ІНГУЛЬСЬК? ІНГУЛ ТА ЄЛИСАВЕТГРАД: ІСТОРІЯ ВЗАЄМНОЇ НЕЛЮБОВІ

А воды в Ингуле только и хватало, что для
весеннего наводнения.

Дон Аминадо

Таке враження, що поважні українські історики, виконуючи спецзамовлення Українського інституту національної пам'яті спробувати нав'язати нам назву Інгульськ, не спромоглися, бодай поверхово, ознайомитися з історією Єлисаветграда. Вони навіть не погортали «Исторический очерк г. Елисаветграда» міського голови Олександра Пашутина, виданий у 1897 році, не кажучи вже про

історичні праці та мемуари видатних його уродженців (Генріха Нейгауза, Дона Амінадо, Петра Покаржевського, Олександра Семененка та багатьох інших). Тоді б вони дізналися, що Інгул ніколи не був окрасою міста (ні води, ні риби, як всі нормальні річки, не давав), більше того, він завжди був проблемною річкою, оскільки досить часто спричиняв катастрофічні паводки, що завдавали великої шкоди містянам.

У дитинстві доводилося чути, що, мовляв, до революції 1917 року Інгул був зовсім іншим: чистим, рибним, ледве не судноплавним. Це – міф. Швидше, навпаки, саме за радянської влади робилися спроби якось «облагородити» Інгул. У часи мого

дитинства, принаймні у 1962-1964 роках, ми у районі Кушівки навіть купалися в ньому, ловили рибу (це були, пригадується, переважно бубирі та краснопірки). Інгул неодноразово розчищали; у центрі міста, неподалік мосту, обладнали пункт прокату човнів і прогулянки по Інгулу були улюбленим відпочинком і розвагою для містян. Був навіть випущений поштовий конверт із зображенням цієї ідилії. Ще не так давно Інгул у центрі міста прикрашали фонтани.

Однак тривала ця гармонія між містом та річкою недовго – Інгул знову загиджували сміттям і нечистотами з каналізації (екскрементами). Певно, у цьому й полягає один з феноменів нашого міста.

Адже, як правило, мешканці міст, через які протікає річка, ставляться до неї з повагою та любов'ю. А от у нас спостерігаємо зовсім протилежне. Між річкою Інгул та містом Єлисаветградом від самого початку склалися доволі унікальні стосунки – обопільної неприязні. Чи то була допущена якась помилка при плануванні міста чи

вплинуло щось інше (можливо, навіть містичне), але мешканці Єлисаветграда, а потім і Кіровограда, старанно забруднювали свою річку, а вона, у свою чергу, за це їм помшчалася.

Отже, маємо вагомий привід трохи заглибитися в історію взаємин Єлисаветграда та Інгула. Є, приміром, свідчення, що являв собою Інгул у 1774 році (через 20 років після заснування фортеці Св. Єлисавети!). У своєму щоденнику «Путешествие Єлисаветградской провинцией» академік Гільденштедт, відвідавши влітку нашу фортецю, яка ще не мала статусу міста, відзначив: «Мостов через Інгул нет, потому что высокая весенняя вода срывает их. В настоящее время воды в Ингуле так мало, что во многих местах через него можно перепрыгнуть, в других он образует обширные и глубокие лужи. Течение в нем едва заметно, поэтому вкус воды очень неприятен».

Детально, з неабияким художнім хистом, одну з найстрашніших повеней в Єлисаветграді, що мала місце у 1841 році, змалював перший історик міста Григорій Соколов: «Неожиданное бедствие постигло Єлисаветград: внезапность события и его гибельные последствия составляют эпоху в существовании города, сделавшегося его жертвой и потому нельзя пройти молчанием того, что к несчастью, оставило по себе тяжкую память. Я говорю о наводнении Єлисаветграда Ингулом...».

Полковник Російського Генерального штабу, військовий топограф Олександр Оттович Шмідт, який побував у Єлисаветграді у 1863 році, зазначив: «Вообще город имеет большой недостаток в воде. Ингул до того мелководен, что едва не высыхает и имеет глубину всего несколько вершков. Здесь же моется белье всего простого народа, отчего вода до того заражается, что несчастные животные, с трудом утоляют ею жажду. Между тем масса воды проходящей чрез Ингул в течение года, бывает довольно значительна... Давно бы пора было взять реку в искусственные берега и поднять ее уровень рядом шлюзов; но об этом здесь и не помышляют...».

Наш видатний художник Петро Покаржевський згадує: «...Летом речку Інгул переходили вброд дети. Зато весной Ингул бывал опасен, город лежал в котловине, и находившиеся по соседству большие запруды (ставы) во время таяния снега переполнялись водой, а так как заранее никаких мер к постепенному спуску воды не принималось, то прорывавшаяся через две плотины масса воды стеной шла на город и на прилегающие селения. Почему-то эти прорывы плотины происходили ночью, и люди, застигнутые бедой, еле успевали спастись сами и спасти детей, а скотина и имущество гибли».

У новітні часи кіровоградцям особливо запам'яталися повені 1980 та 1989 років. Та й взагалі щороку наближення весни мешканці міста чекають з тривогою, як-то поведе себе Інгул цього разу.

Не менш цікаво й пізнавально під цим кутом зору погортати елисаветградські газети. Приміром, у грудні 1881 року газета «Єлисаветградский вестник» писала: «Несмотря на то, что речка Ингул служит для жителей города Єлисаветграда местом для ссыпки нечистот и скидки навоза, сору и падали, в настоящее время из этой реки рубают лед и целыми транспортами развозят по всему городу, и в особенности в гостиницы. В благоустроенном городе для охраны общественного здоровья воспрещается брать лед из нездоровых мест, а потому и нашей санитарной комиссии не мешало бы проснуться и воспрепятствовать брать такой лед».

Ингул надихав місцевих журналістів та поетів навіть на фейлетони і байки. Ось байка «Свинья и гласный», автор якої заховався за псевдонімом Митрич:

На берегу Ингульских вод
Стоял однажды думский гласный,
В Ингул глядел и думал он:
– Увы! Купаться здесь опасно!
Вода грязна!
Она отбросами полна.
Не шутка заболеть здесь всякою напастью.
И мелко тут к несчастью...
Но, видя, что там лежит свинья, вскричал:
Зачем свинья, а?

–
О, смертный! Не кичись ты славою земною:
И гласный иногда не прочь бы стать свиньею!

22 травня 1907 року в газеті «Голос Юга» з'явився віршований твір під назвою «Маленький фейлетон. Песня Ингула (Подражание Бальмонту)»:

Хочу быть дерзким! Не буду нежным!
Люблю свободу! Люблю разгул!
Я покажу глупцам прибрежным,
Что значить взбешенный Ингул!
О, если б знали, вы были б грубы ль,
Как были раньше – за годом год?!..
И не пойду теперь на убыль –
Я мщу за кучи нечистот.
Вы каждый день бросали гадость
И нечисть разную в меня..
Теперь я мщу!... Какая сладость
Во мщенье нынешнего дня!..

Автор фейлетону, як свідчить підпис, якийсь Ам. Ш-ській. Насмілюсь припустити, що це ніхто інший, як 19-річний випускник Єлисаветградської гімназії Амінад Шполянський, що згодом прославився як поет і мемуарист під псевдонімом Дон-Амінадо.

Образно й дотепно, напівжартома та напівсерйозно, хоча й шокує, висловився про Ингул у газеті «Голос Юга» автор, який побажав залишитися невідомим:

Заколдованный круг

Величайшее зло Елисаветграда, причина всех бед – это Ингул.
Ни о чем другом не говорят так много, как о злополучном Ингуле.
Весной – наводнение, летом – зловоние, осенью – эпидемии.
И все из-за того же Ингула.
Ингул – крупнейшая достопримечательность Елисаветграда.
Ингул – величайшее зло города.
Ингул – свалка для нечистот.
Ингул – рассадник микробов.
Ингул – притча во языцах.
Египтяне, по Ветхому завету, подвергались 12 карам Божьим.
Елисаветграду дан Ингул – один, совмещающий в себе силы
и ужас всех 12 кар.

У 1911 році в «Голосе Юга» видатний земський діяч, етнограф та краєзнавець Павло Рябков, попереджаючи міську управу про небезпеку спалаху в місті епідемії холери, писав: «..Всем известно, что Ингул давно обратился в клоаку, куда валят все содержимое сорных ям, по берегам его красуются отхожие места, коровники, свинюшники, бани. Посмотрите, куда спускают свои воды и отбросы такие почтенные

учреждения, как водочный завод Лайера, земледельческих орудий Эльворти? Вода из этого последнего завода, чтобы достигнуть Ингула, должна пройти по улицам чуть не через полгорода. Вы видели когда-нибудь лягушек в Ингуле в пределах города? А рыбу? Правда, нет! И неудивительно! Никакое живое существо там не может выжить и часу. А между тем, в этой воде купаются люди, моют белье, берут воду для мытья полов, посуды. Теперь представьте себе, что будет, если вода Ингула будет захвачена холерными вибрионами!?».

Чи налагодяться у майбутньому взаємини міста і його головної річки? Мають неодмінно, адже ми приречені бути разом, хочеться вірити, назавжди. Уродженець Єлисаветграда, геніальний поет Арсеній Тарковський присвятив свій вірш, визнаний шедевром, нашій іншій річці («неспешная и мелкая река – вся в камыше и ряске»). Після цієї підказки ви, очевидно, здогадалися, якій саме:

Река Сугаклея уходит в камыш,
Бумажный кораблик плывет по реке,
Ребенок стоит на песке золотом,
В руках его яблоко и стрекоза.
Покрытое радужной сеткой крыло
Звенит, и бумажный корабль на волнах
Качается, ветер в песке шелестит,
И все навсегда остается таким...
А где стрекоза? Улетела.
А где Кораблик? Уплыл.
Где река? Утекла.

Втім, справедливості ради, є у Тарковського чудовий вірш «Дощ», в якому згаданий також Інгул:

Как я хочу вдохнуть в стихотворенье
Весь этот мир, меняющий обличье:
Травы неуловимое движенье,
Мгновенное и смутное величье
Деревьев, раздраженный и крылатый
Сухой песок, щебечущий по-птичьи, —
Весь этот мир, прекрасный и горбатый,
Как дерево на берегу Ингула.
Там я услышал первые раскаты
Грозы. Она в бараний рог согнула
Упрямый ствол, и я увидел крону —
Зеленый слепок грозового гула.
А дождь бежал по глиняному склону,
Гонимый стрелами, ветвисторогий,
Уже во всем подобный Актеону.
У ног моих он пал на полдороге.

Володимир Босько

P.S. Один із народних депутатів України настільки на нас розсердився за спротив назві Інгульськ, що навіть запропонував колегам та й взагалі всім мешканцям країни зібрати кошти для влаштування Інгульського моря. Ідея доволі приваблива, однак утопічна апріорі. Натомість не залишилась осторонь від спроб змусити нас полюбити Інгул і міська влада, яка повідомила, що «у Кіровограді буде розроблена спеціальна природоохоронна програма утримання в належному стані головної водної артерії міста Інгулу, яка покликана зробити його чистим і повноводним». Стільки вже було цих програм!

ЧОМУ НЕ МІСТО КРОПИВНИЦЬКИЙ? МАРКО КРОПИВНИЦЬКИЙ – КРОПИВА – МИХАЙЛО ПОПЛАВСЬКИЙ

Кропива ти моя, кропива,
Знай, що вдячний тобі я повік.
Ох, трава ти моя, трин-трава,
Не косив я тебе цілий рік.

З пісні Михайла Поплавського

Як вам такий асоціативний ланцюжок? Як на мене, то виглядає він доволі логічно й актуально, а надто сьогодні, коли мова йде про перейменування нашого міста Кіровограда на Кропивницький. Адже після назви Інгульськ, категорично не сприйнятої мешканцями міста, Український інститут національної пам'яті, напевне, спробує нам нав'язати це ім'я. Аргументи «за» відомі: Марко Лукич Кропивницький – «батько» українського професійного театру, який народився у 1882 році в нашому Єлисаветграді постановкою п'єси «Наталка Полтавка» із Заньковецькою в головній ролі, а ще талановитий драматург, актор, режисер, композитор, громадський діяч. Одним словом, постать видатна в нашій історії.

Та давайте будемо відверті: за всієї поваги до фундатора національного театру все ж Марко Лукич не є найвидатнішим, та ще й всевітньо відомим уродженцем нашого краю. Зарубіжних туристів навряд чи вдасться заманити до міста Кропивницького. Кропивницький – не Шекспір, не Мольєр (хоча його інколи й називають то «українським Мольєром», то «українським Шекспіром», що, попри всю ефектність такого порівняння, є свідченням вторинності), не Гете, не Ібсен, не Чехов і цей перелік драматургів світового значення можна продовжувати й продовжувати. Та й виявити, якими мовами народів світу перекладалися твори Марка Лукича, крім звісно російської, мені не вдалося. А, отже, він дійсно – геній, але національного масштабу.

До речі, а як вам така назва – місто Винниченківськ? Володимир Кириллович дійсно, як прозаїк та особливо як драматург, постать європейського масштабу. Його п'єси перекладалися на інші мови й ставилися в Європі, їх і в наш час цікаво читати. Чому вони сьогодні не йдуть в українських театрах – загадка. І тут я згадав, що в Україні вже є місто

Вінниця...

Отже, залишається Марко Лукич Кропивницький? Але тут виникає ще одне питання, а хіба на батьківщині Кропивницький не увічнений достатньо? На його честь перейменовано село Бежбайраки, в якому він народився; його ім'я носить театр корифеїв у Кіровограді, споруджено пам'ятник, названо вулицю та створено меморіальний музей Марка Кропивницького в обласному театрі й т.ін. А коли з'явиться ще й місто Кропивницький, то це явний перебір. Смішно буде читати про те, що у місті

Кропивницькому Марко Кропивницький в приміщенні Зимового театру заснував український професійний театр («театр корифеїв»), який тепер носить його ім'я.

До речі, а чому не запропонована назва Марко-Кропивницьк (за аналогією з Івано-Франківськом)? Адже прізвище Кропивницький досить поширене як в Україні, так і в Росії і, крім Марка Лукича, є й інші видатні носії цього прізвища. На мій погляд, назвавши місто просто Кропивницьким, ми увічнюємо передусім прізвище, а не конкретну особистість Марка Лукича.

До речі, щодо вшанування корифеїв українського театру тривалий час була популярною ідея спорудити їм (Кропивницькому, Садовському, Саксаганському, Садовській-Барілотті та Заньковецькій) пам'ятник на центральній площі міста (замість Кірова). Втілена в життя вона так і не була і вже не буде – нині це площа Героїв Майдану. Можливо монумент з'явиться на іншому місці: кращого, ніж площа перед театром, годі й шукати.

Так само тривалий час місцеві патріоти за підтримки української діаспори пропонували перейменувати Кіровоград на Тобілевичі. Славетна родина, що й казати, але на заваді стало те, що в історію її представники увійшли не як Тобілевичі, а під псевдонімами Іван Карпенко-Карий, Микола Садовський, Панас Саксаганський, Марія Садовська-Барілотті.

Та давайте повернемося до Кропивницького, а точніше до деяких застережень щодо цієї назви. Прізвище Марка Лукича походить від назви рослини кропива, яка має неоднозначну репутацію в українському фольклорі та міфології. Приміром, відомий фольклорист Валерій Войтович у своїй фундаментальній праці «Українська міфологія» відзначає: «Кропива (жалива, жаркуха, жижкуха, джигушка, жигавка, покрива, коприва) – у народній культурі відіграє роль оберегу, а також наділена лихою силою, співвідноситься з «чужим» світом; разом є символом родючості. Про неї кажуть: «Якби на кропиву не мороз, вона б усіх людей пожалила». З кропивою порівнюють злу свекруху. Як і в будяку (чортополосі), у кропиві любить ховатися нечиста сила. У деяких місцевостях для викликання дощу сікли кропиву. В інших місцевостях вважали, що її посіяно сатаною («диявольська рослина»), і за те кропиву прокляв Бог...».

Хоча безумовно кропива – рослина корисна і, як лікувальна трава, широко використовується у науковій та особливо народній медицині. З наших сучасників кропиву найбільше прославив (чи скомпрометував?) «співаючий ректор» Михайло Поплавський піснею «Кропива» та фірмовою сімейною горілкою, яку він запатентував у 2007 році: горілка «Кропива» (номер патенту: 28803), горілка особлива «Кропива на краплях роси» (номер патенту: 28804), настоянка гірка «Кропива. Мамина настоянка» (номер патенту: 28802), настоянка гірка «Чарочка від Михайла Поплавського на кропиві» (номер патенту: 28806). І тут виникають небажані асоціації з прізвищем корифея. Подібно до того, як шанувальники чаю улюблений напій величають «Чайковським», так і любителі оковитої горілки Поплавського називають «Кропивницьким».

Чим закінчиться епопея з перейменуванням Кіровограда? Впевнений, воскресінням Єлисаветграда! Місто, навіть коли воно отримає сьогодні іншу назву, її просто не прийме.

Позаяк всі вони – і Марко Кропивницький, і Володимир Виниченко, і Євген Маланюк, і ще сотні видатних українців – елисаветградського походження.

Це станеться тоді, коли закінчиться війна, коли вляжуться політичні пристрасті, коли будуть розвінчані «страшилки» про Новоросію та Єлисаветград у її складі, вигадані елисаветофобами. Адже проект «Новоросія», про що розповів колишній радник президента Росії Андрій Ілларіонов, передбачав входження до неї 11 областей України (Одеська, Миколаївська, Херсонська, Запорізька, Донецька, Луганська, Харківська, Дніпропетровська, Чернігівська, Сумська та Київська області з Києвом включно). Але Кіровоградської серед них не було!

Володимир Босько